

Маріупольський державний університет

ПРОГРОМАДСЬКИЙ ВЕКТОР УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

**Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної
конференції**

Київ - 2025

Прогромадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квітня 2025 року / за заг. ред. О.А.Голюк. Маріуполь: МДУ, 2025. 401 с.

Редакційна колегія:

Блашкова О.М., кандидат педагогічних наук, в.о. завідувача кафедри практичної психології Маріупольського державного університету

Голюк О.А., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету

Грошовенко О.П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету

Деснова І.С., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології Маріупольського державного університету

Задорожна-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освіти, декан психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету

Крутій К.Л., доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету

Мірошніченко В.М., доктор наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету

Поповська О.А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету

Присяжнюк Л.А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету

Хаджинова І.В., старший викладач кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 16 травня 2025 року)

Статті публікуються в авторській редакції

Крутій К. Л.,
доктор пед. наук, професор
професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет
Гребенюк Н. В.
здобувач вищої освіти,
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ М'ЯКИХ ІГРАШОК ЯК ЗАСОБУ ПРЕВЕНЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ПСИХОГЕННОЇ ТРАВМИ В ДИТИНИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Розлади аутистичного спектру (далі – РАС) належать до складних нейророзвиткових порушень, що супроводжуються труднощами в комунікації, сенсорній інтеграції та емоційній саморегуляції. Одним із ускладнень у житті дитини з РАС є висока вразливість до психогенних травм – як наслідок надмірної сенсорної або емоційної стимуляції, змін у звичному середовищі, порушення режиму, втрати значущих осіб тощо.

Психогенна травма в дитини дошкільного віку – це емоційне чи психологічне пошкодження, яке виникає внаслідок сильного стресу або пережитого травматичного досвіду. Вона може бути результатом негативних подій або взаємодій, таких як насильство, тривале занепокоєння, емоційне або фізичне знущання, а також розлучення батьків чи інші зміни, які викликають у дитини стресові реакції. Для дітей дошкільного віку характерні особливості реагування на стресові ситуації, зокрема, через обмежену здатність висловлювати свої емоції словами. Тому психогенна травма може проявлятися у вигляді тривожних розладів, агресивної поведінки, проблем з адаптацією до соціуму, порушення сну, фізичних симптомів (болі, порушення апетиту), а також втратою довіри до дорослих чи авторитетних осіб.

Дитина з РАС через когнітивну незрілість може не розуміти, що саме стало причиною стресу, тому значущим дорослим важливо розпізнавати прояви таких травм на ранніх етапах та забезпечити необхідну допомогу. Вчасне втручання, адекватна підтримка з боку рідних, а також спеціалістів (психологів, психотерапевтів, спеціальних педагогів, вихователів закладів дошкільної освіти) можуть допомогти дитині адаптуватися та знизити наслідки психогенної травми.

Важливим є й створення стабільного, безпечного та підтримуючого середовища, що допоможе дитині з РАС відновлюватись і розвиватися.

З огляду на потребу в ненасильницьких прийомах терапії, зокрема у дітей, які мають обмежену здатність до вербальної комунікації, особливої уваги заслуговує *використання м'яких іграшок як інструменту превенції* (попередження) або зниження проявів травматичного досвіду. М'яка іграшка (ведмедик, песик, зайчатко, мишенятко тощо) виконує не лише роль заспокійливого об'єкта, але й може бути засобом налагодження контакту, формування безпечного середовища, а також активним компонентом для використання прийомів сенсорної інтеграції.

Виокремимо особливості травматизації у дітей з аутизмом:

гіперчутливість або гіпочутливість до сенсорних стимулів (звуків, дотиків, запахів, смаків), які в умовах психоемоційного напруження можуть викликати паніку або регресивні реакції;

труднощі з ідентифікацією та вираженням емоцій, що ускладнює усвідомлення та проговорення травмувального досвіду;

залежність від рутини та структурованості середовища, тому будь-які раптові зміни можуть викликати стресову реакцію;

порушення соціальної взаємодії, що ускладнює формування компенсаторних механізмів спілкування з дорослими чи ровесниками.

Отже, *психогенна травма в дитини з РАС має низку особливостей*. Вона не завжди виникає під час класичної травматичної події (наси́льство, втрата, катастрофи), а може бути результатом тривалого стресу, емоційної незахищеності або труднощів адаптації, а також сенсорного перевантаження.

Діти з РАС мають вищий ризик психотравматизації навіть у зовні «звичних» для інших дітей обставинах. За Джин Енн Айрес (Jean Ayres [1]), *сенсорна інтеграція* – це здатність мозку обробляти, аналізувати й поєднувати сенсорну інформацію з різних каналів. У дітей з РАС часто виявляються порушення сенсорної інтеграції: гіперреакція або гіпореакція на сенсорні стимули (тактильні, вестибулярні, аудіальні тощо). *Тактильна стимуляція* – одна з найважливіших для ранньої емоційної регуляції. Нормотипова дитина формує відчуття безпеки шляхом тілесного контакту з дорослим, м'якими поверхнями, комфортними предметами. У дітей із РАС дотик може бути або надмірно чутливим (уникання доторків), або недостатньо відчутим (потреба в глибокому тиску, стисканні). М'які іграшки – як об'єкти з передбачуваними, м'якими тактильними властивостями – можуть виконувати функції нейтралізації тривожності шляхом ритмічного погладжування, обіймів, стискання; відновлення сенсорного балансу (завдяки текстурі, борічності, температури); створення «сенсорного якоря» – стабільного, впізнаваного предмета, що асоціюється з безпекою [2].

Назвемо найвідоміші м'які іграшки, що використовуються у практиці роботи психологами, психотерапевтами, педагогами.

Teggi-little bear – плюшевий ведмедик з'явився понад 120 років тому [3], є символом емоційної підтримки для дітей у лікарнях (в Україні – державні заклади в лікарнях «Супер-герої») та інших установах.

«*Worry dolls*» – ляльки із Гватемали, що забирають тривоги та яким діти «розповідають» свої страхи перед сном. Такі ляльки допомагають візуалізувати тривогу та впоратися з нею шляхом символічної дії.

М'яка іграшка-трансформер «Inside Out» з двома обличчями або емоціями, які можна змінювати. Вони навчають дітей розпізнавати й висловлювати свої почуття.

Арттерапевтичні іграшки – створюються власноруч дорослим, або разом із дитиною із м'якої тканини, флісу, фетру тощо. Такі іграшки є не тільки об'єктом гри, а і джерелом підтримки та символом внутрішньої сили дитини.

Сенсорні м'які іграшки мають ефект «обіймів» (приклад – терапевтична іграшки Хібукі), даруючи відчуття безпеки, глибокий тиск допомагає знизити тривожність і стабілізувати емоційний стан [4-5].

У практиці роботи вихователя закладу дошкільної освіти м'яка іграшка може бути інструментом превенції (попередження) або зниження проявів травматичного досвіду, виконувати не лише роль розрадника, але й бути повноцінним інструментом взаємодії, а саме:

медіатором у комунікації між дитиною і дорослим (дитина «говорить» через іграшку);

об'єктом емоційної проєкції – дитина через іграшку передає свій страх, злість, тривогу та інші негативні емоції;

предметом обрядових дій, що стабілізують: вкладати спати, годувати, «лікувати» (похід до лікаря чи ветеринара з іграшкою-тваринкою тощо);

річчю, що символізує присутність значущого дорослого навіть за його відсутності (залишені матір'ю ключі або її речі у приймальній дитячого садочка);

сенсорним регулятором – через різноманітні властивості матеріалів (фактура тканини, наповнювач, форма, борічність).

У сучасній практиці роботи з дітьми, які мають РАС, педагогами використовуються ароматичні іграшки, сенсорні подушки, тактильні м'які книги, а також іграшки з чіткою рутинною функцією (наприклад, ведмедик, який щодня «йде з дитиною спати»). У нашому дослідженні запропоновано використання *іграшок із функціями борічності (weighted toys)*. Вага іграшок може бути корисною в кількох випадках, особливо для дітей з сенсорними порушеннями, гіперактивністю чи розладами аутистичного спектру. Вони допомагають заспокоїти дитину, покращують концентрацію уваги та сприяють розвитку моторики. Наведемо кілька варіантів борічних (вагових) іграшок, які можуть бути корисні для дошкільників з особливими освітніми потребами.

Вагові м'ячки – іграшки, що мають незначну, але достатню для дитини вагу, допомагають дитині розвивати дрібну моторику, а також дають відчуття тяжкості, що заспокоює.

Вагові пледи та ковдри – спеціальні ковдри з наповнювачем, які додають ваги та мають заспокійливий ефект.

Вагові ляльки та м'які іграшки – мають достатню вагу, щоб створювати відчуття глибокого тиску, що може бути корисним для розвитку сенсорних навичок та емоційного комфорту.

Вагові м'які іграшки-звірятка – це можуть бути різні м'які іграшки, що мають внутрішні відділи з наповнювачем для ваги. Вони можуть слугувати як іграшка, так і допомагати дитині відчувати спокій.

Іграшки з сенсорними елементами – такі іграшки поєднують вагу з іншими сенсорними функціями, такими як текстури, кольори або звуки.

Наведемо приклади використання м'яких іграшок як засобу превенції негативних наслідків психогенної травми в дитини з розладами аутистичного спектру.

Прийом «Пригоди ведмедика Паддінгтона» [3]. Дитині пропонується іграшка, яка «пережила» схожі труднощі (ведмедик є уособленням усіх біженців світу). Із цією іграшкою дитина вчиться розпізнавати емоції, описувати їх, шукати способи заспокоєння. Завдяки проєкції дитина формує навички саморегуляції. *Прийом «Ритуал безпеки»*. Створення сталої процедури з улюбленою м'якою іграшкою перед сном, виходом з дому, відвідуванням лікаря. Наприклад: «спочатку ми разом з ведмедиком Тедді дихаємо, потім кладемо його в наплічник, він буде нас супроводжувати». Такі ритуали знижують тривожність і допомагають з адаптацією.

Є сенс також *інтегрувати м'які іграшки у сенсорне середовище*. Так, у сенсорній кімнаті або куточку м'яка іграшка є об'єктом для масажу, стискання, обіймів, перенесення «у безпечне місце» тощо. Дитина вчиться виявляти рівень власного збудження і обирати відповідну іграшку для заспокоєння (велику подушку для обіймів, або маленьку «антистресову» тваринку). Іграшки використовуються для інсценування ситуацій, у яких дитина вчиться помічати емоції інших, співпереживати, доглядати, формується емпатійність. Це корисно для дітей із низьким рівнем емоційної чутливості та труднощами соціального навчання.

Отже, м'які іграшки є засобом превенції (попередження) або зниження проявів травматичного досвіду як доступний, емоційно безпечний й ефективний інструмент роботи з дітьми з РАС. Використання м'яких іграшок як засобу превенції дозволяє вихователю закладу дошкільної освіти: знизити рівень тривожності у стресових ситуаціях; полегшити адаптацію до нових умов (садок, візит до лікаря, похід до крамниці тощо); сприяти емоційному розвитку та формуванню елементарної комунікації; компенсувати дефіцити сенсорної інтеграції; бути опорою в процесі взаємодії дитини та дорослого. Ураховуючи специфіку роботи з дітьми, які мають РАС, використання м'якої іграшки як «провідника до безпеки» може бути одним із пріоритетних напрямів у системі психопрофілактики та підтримки дошкільників з досвідом психогенної травми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Е. Дж. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку. К.: Видавництво Ростислава Бурлаки. 2024. 266 с.
2. Назаревич В., Вальковська М. Використання іграшки як трансферного об'єкту в формуванні резильєнтності у дітей. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. № 19. С. 60-67.
3. Крутій К. Л., Гребенюк Н. В. Актуальність використання історії плюшевого ведмедика Паддінгтона як уособлення всіх біженців світу та його значення для українських дошкільнят. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження: матеріали VIII Міжнародної студентської наукової конференції*, м. Луцьк, 24 січня, 2025 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С.297-300.
4. Крутій К.Л., Деснова І. С., Поповська О. А. Організація ігрової діяльності для формування навичок безпеки в дітей дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024. № 97. С. 28-35.
5. Крутій К.Л., Демидова Ю.О. Технологія «іграшкові ведмедики» як засіб розвитку емоційно забарвленого діалогу в старших дошкільників, які мають загальне недорозвинення мовлення. *Актуальні проблеми науки та освіти: Зб. матеріалів XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка*. Київ: МДУ, 2025. С. 230-233.